

O‘ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA “OILA” KONSEPTINING QIYOSIY TAHLILI

<https://doi.org/10.2861/zenodo.18046359>

Shakirova Nodiraxon Murodjon qizi

“University of Economics and Pedagogy”NOTM

Xorijiy tillar kafedrası o‘qituvchisi

+998943881135

nodiraxonshakirova03@gmail.com

Muqimov Ro‘zimuhammad Yorqinbek o‘g‘li

“University of Economics and Pedagogy”NOTM

Kunduzgi bo‘lim “Iqtisodiyot” yo‘nalishi 1-kurs talabasi

+998505096007

rozimuhammad911@gmail.com

«СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ КОНЦЕПТА „СЕМЬЯ“ В УЗБЕКСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ»

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE CONCEPT OF "FAMILY" IN UZBEKI AND ENGLISH LANGUAGES

Annotatsiya

Ushbu maqola o‘zbek va ingliz tillarida “oila” konseptining lingvokulturologik, semantik va kognitiv xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilishga bag‘ishlanadi. Tadqiqotda konseptning tarkibiy komponentlari, frazeologik birliklarda ifodalanishi, metaforik modellari, mentalitet va madaniyat bilan bog‘liq o‘ziga xos jihatlari ko‘rib chiqiladi. Tahlil natijalari ikki tilda “oila” tushunchasi umumiy universal mazmunga ega bo‘lsa-da, madaniy qadriyatlar, dunyoqarash, oilaning doirasi hamda kommunikativ qadriyatlardagi farqlar uni turlicha talqin qilinishiga olib kelishini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar

oila konsepti, lingvokulturologiya, kognitiv tilshunoslik, frazeologiya, ingliz tili, o‘zbek tili, konseptual tahlil.

Abstract

This article is devoted to a comparative analysis of the linguistic, cultural, semantic and cognitive features of the concept of "family" in Uzbek and English languages. The study examines the structural components of the concept, its

expression in phraseological units, metaphorical models, and specific aspects related to mentality and culture. The results of the analysis show that although the concept of "family" in two languages has a common universal meaning, the differences in cultural values, worldview, the scope of the family and communicative values lead to its different interpretations.

Key words

family concept, linguocultural science, cognitive linguistics, phraseology, English language, Uzbek language, conceptual analysis.

Аннотация

Данная статья посвящена сравнительному анализу лингвокультурологических, семантических и когнитивных особенностей концепта «семья» в узбекском и английском языках. В исследовании рассматриваются структурные компоненты концепта, его выражение во фразеологических единицах, метафорических моделях, а также конкретные аспекты, связанные с менталитетом и культурой. Результаты анализа показывают, что хотя понятие «семья» в двух языках имеет общее универсальное значение, различия в культурных ценностях, мировоззрении, сфере применения семьи и коммуникативных ценностей приводят к разным его трактовкам.

Ключевые слова

концепция семьи, лингвокультурология, когнитивная лингвистика, фразеология, английский язык, узбекский язык, концептуальный анализ.

Kirish

Har bir xalqning til tizimida o'ziga xos konseptlar mavjud bo'lib, ular o'sha xalqning mentaliteti, qadriyatlarini, dunyoqarashi va madaniy o'ziga xosligini aks ettiradi. "Oila" konsepti dunyoning aksariyat madaniyatlarida eng muhim ijtimoiy-madaniy kategoriyalardan biridir. Zero, oila insonlarning ijtimoiylashuvi, tarbiyasi, qadriyatlar avlodlararo uzatilishi va jamiyat barqarorligi uchun muhim bo'g'in sanaladi. O'zbek va ingliz xalqlarining tarixiy, ijtimoiy, madaniy shart-sharoitlari farq qilgani bois, ularning tilida va tafakkurida "oila" konsepti turlicha shakllangan.

Ushbu tadqiqotning maqsadi – o'zbek va ingliz tillarida "oila" konseptining tarkibini qiyosiy tahlil qilish, konseptning til vositalarida namoyon bo'lish jihatlari ko'rsatish hamda madaniy farqlarning nutqiy ifodalarga ta'sirini aniqlashdir. **"Oila" konseptining nazariy asoslari :Konsept tushunchasi:** Konsept tilshunoslikda shaxsning ongida shakllangan murakkab bilimlar tizimi, madaniy

va semantik birlik sifatida qaraladi. Yu.S. Stepanov, A. Vezhbetskaya kabi olimlar konseptni nafaqat leksik ma'no, balki madaniy va tarixiy qatlamlarni ham o'z ichiga oluvchi kognitiv struktura sifatida talqin etadi. Shu ma'noda "oila" konsepti ham lingvistik, psixologik, sotsiologik, madaniy komponentlarning uyg'unlashgan ko'rinishidir. **Oila konseptining universalligi va milliy o'ziga xosligi** "Oila" deyarli barcha tillarda mavjud umumiy insoniy tushuncha bo'lsa-da, uning:

- tarkibi,
- vazifalari,
- ota-ona rollari,
- gender munosabatlari,
- kommunikativ andozalari

Har xil madaniyatlarda turlicha shakllanadi. Shuning uchun konseptual tahlilda til va madaniyatning o'zaro bog'liqligi alohida ahamiyatga ega. **O'zbek tilida "oila" konseptining lingvokulturologik xususiyatlari** O'zbek jamiyatida oila qadimdan asosiy ijtimoiy institut sifatida shakllangan. Oila nafaqat shaxsiy hayot, balki ijtimoiy tuzumning ham poydevori sanaladi[1].

Semantik **tarkib**

O'zbek tilida "oila" konseptining asosiy mazmuniy komponentlari:

- **Keng oila modeli** (ota, ona, bola, bobo, buvi, amaki, xola va boshqalar)
- **Hurmat va itoat**
- **Avlod davomiyligi**
- **Jamoaviylik, birdamlik**
- **Mas'uliyat ("oila ustuni")**
- **Mehr-shavqat, totuvlik**

Bu birliklar o'zbek mentalitetida oilaga bo'lgan e'tiborning yuqoriligini ko'rsatadi. **O'zbek frazeologiyasida oila**

Frazeologik birliklar konseptning madaniy qatlamlarini aks ettiradi:

- *oila bo'lib yashamoq* – barqaror, murosa bilan yashash
- *oila ustuni* – erning mas'uliyatli roli
- *oila bekasi* – uy xo'jaligi boshqaruvchisi
- *oila qurmoq* – turmush qurish
- *oila tayanchi* – himoya, tayanch sifatida qabul qilish

Frazeologizmlarda oila ko'proq **barqarorlik, mehr, hurmat** kabi qadriyatlarga bog'lanadi[2]. **Metaforik modellar**

O'zbek tilida oila ko'pincha quyidagilarga qiyoslanadi:

- **uy** (tinchlik maskani)
- **daraxt** (avlod shajarasi)

• **qal'a** (himoya, tayanch)

Bu metaforalar oila konseptining hissiy va qadriyatga asoslangan xarakterini ko'rsatadi.

lingvokulturologik xususiyatlari

madaniyatida oila jamiyatning asosiy bo'lagi bo'lsa-da, u ko'proq individualistik xarakterga ega. Keng emas, balki **nuclear family** – ota, ona, farzandlardan iborat kichik oila modeli ustun turadi[3].

Semantik

Ingliz tilida "family" konsepti quyidagi mazmunlarga ega:

- **Individualizm va shaxsiy makon**
- **Emotsional qo'llab-quvvatlash**
- **Shaxsning mustaqilligi**
- **Psixologik xavfsizlik**
- **Love and care – sevgi va g'amxo'rlik**
- **Household – birgalikda yashash hududi**

Bu madaniyatda farzandlar 18 yoshdan keyin mustaqil hayotga o'tishi odatiy hol hisoblanadi.

Ingliz tilidagi frazeologizmlar

- *family ties* – oilaviy bog'liqlik
- *nuclear family* – kichik oila
- *family circle* – oila doirasi
- *extended family* – keng oila, lekin kam uchraydi
- *broken family* – buzilgan oila
- *start a family* – farzandli bo'lish

Frazeologizmlarda oila **hissiy bog'liqlik, psixologik muhit, shaxsiy hayot bilan chambarchas bog'langan**[4].

Metaforik

Ingliz tilidagi metaforalar ko'proq:

- **team (jamo)** – family as a team
- **circle** – family circle
- **unit** – family unit

Bu metaforalar oilani tizim, jamoadagi rollar kabi tasavvur qilishga moyillikni ko'rsatadi.

Rollar

O'zbek jamiyatida:

- erkak – "oila ustuni", moddiy ta'minotchi,
- ayol – "oila bekasi", tarbiya va uy ishlarini boshqaruvchi.

Ingliz jamiyatida:

- gender rollari tenglashgan,

Kognitiv-kulturologik farqlar

taqsimoti

- ayol va erkak birdek iqtisodiy faol,
- uy ishlarida ham rollar teng taqsimlanadi.

Bu farqlar tilga ham o'tgan: ingliz tilida *housewife* termini zamonaviy matnlarda kam uchraydi[5]. **Ota-onaga munosabat**

O'zbek tilida:

- hurmat eng yuqori qadriyat,
- farzand ota-onaga qarash majburiyatiga ega.

Ingliz tilida:

- ota-ona farzandan mustaqil,
- qarish uylarining keng tarqalganligi tabiiy hol.

Natija va muhokama

Tahlillar shuni ko'rsatadiki:

1. **"Oila" konsepti universaldir**, ammo har bir madaniyatda turlicha shakllanadi.
2. O'zbek tilida oila **keng, jamoaviy, an'anaviy**, ingliz tilida esa **kichik, individualistik, funksional** birlik sifatida talqin qilinadi.
3. Frazeologizm, metafora, leksik birliklar ushbu farqlarning tilga singganligini ko'rsatadi.
4. Kognitiv xaritada ham o'zbek tilida oila "avlod shajarasi", "uy", "barqarorlik" bilan bog'lansa, ingliz tilida "team", "unit", "personal life" bilan bog'langan.
5. Ijtimoiy-madaniy farqlar oila tushunchasining konseptual modelini shakllantiradi.

Xulosa

O'zbek va ingliz tillarida "oila" konsepti insoniyat uchun umumiy qadriyat – mehr, tarbiya, sevgi, qo'llab-quvvatlash kabi mazmunlarni o'zida mujassam etadi. Biroq bu tushunchaning konseptual tarkibi madaniy omillar, turmush tarzi, mentalitet va tarixiy jarayonlar ta'sirida har xil shakllanadi. O'zbek tilida oila keng jamoa, avlodlar zanjiri, an'anaviy qoidalar markazi bo'lsa, ingliz tilida oila ko'proq kichik, shaxsiy, mustaqil jamoa sifatida talqin etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Safarov, Sh. *Kognitiv tilshunoslikka kirish*. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2013.
2. Xudoyberganova, M. *O'zbek tilining kognitiv asoslari*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti, 2017

3. Jo'rayev, H. *Lingvokulturologiya asoslari*. Toshkent: Universitet nashriyoti, 2020.
4. Wierzbicka, A. *Understanding Cultures Through Their Key Words*. Oxford University Press, 1997.
5. Lakoff, G. & Johnson, M. *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press, 2003.
6. Goody, J. *The Development of the Family and Marriage in Europe*. Cambridge University Press, 1983.
7. Schwarz, B. *The Family in Modern English Society*. Routledge, 2016.